

1. regijska znanstvena konferenca ASEES in CESS Najnovjše o srednjeazijskih študijah

Astana, 22.–24. maj 2014

Združenje za slovanske, vzhodnoevropske in evrazijske študije (ASEES) in Društvo za srednjeevropske študije (CESS) sta od 22. do 24. maja 2014 pripravila prvo regijsko konferenco v glavnem mestu Kazahstana. Znanstveniki so prišli iz držav Srednje Azije in Rusije, nekateri tudi iz Vzhodne Evrope in iz Severne Amerike. Udeleženci smo se osredotočili na regijo Srednje Azije in naslavljali znanstvena vprašanja s področij zgodovine, antropologije, politologije, zgodovine in religiologije.

Slavnostni govornik Chris Hann (Max Planck Institut) se je zavzemal za čim širše pojmovanje Evrazije. V zagovoru je najprej predstavil tri pristope k opredelitvi Evrazije. Tisti »evrazionisti,« ki preučujejo regijo z romantičnega vidika (kakor npr. Savitsky), pogosto poudarjajo ruski etos kot prevladujočega v Evraziji. Ta vidik pomeni čustveno, holistično in duhovno alternativo zahodnemu razsvetljenstvu. Bolj pragmatični evrazionisti se ukvarjajo z vprašanji državnih in mednarodnih komisij, ki na škodo Rusije raje težijo k izboljšanju odnosov med Evrazijo in Evropsko unijo. Tretje vrste evrazionisti pa poudarjajo pomen nastajajoče političnoekonomske tvorbe Evrazijske unije. Hann je mnenja, da so – kljub poudarku na gospodarstvu – države Evrazijske unije tesno povezane med seboj zaradi skupnih vrednot. Tako Hann navaja številne razloge, zaradi katerih naj bi označba »Evrazija« obsegala veliko večje ozemlje, kakor ji ga pripisujemo. Študije verskih praks v postsovjetskem prostoru naj bi, na primer, kazale na »združljivost« bistveno večje regije, ker številčno najbolj navzoče religije izhajajo iz istega abrahamskega vira. Tudi izkušnja socializma in vpliv komunističnih praks kažeta na edinstvo in velikost regije. Še več, za Hanna je Evrazija identična s starim svetom. Obsegala naj bi Evropo od Britanskega otočja in Azijo do Japonske, vključujoč Severno Afriko. Nadalje je bil za govornika pomemben podatek, do bo do konca stoletja Evropa obsegala le okoli 6 odstotkov svetovnega prebivalstva (upad od četrtrine pred sto leti) in dokončno izgubila svetovni hegemonski vpliv. Zato bodo migracije in vključitev v večjo regijo, kakor je Evrazija, po avtorjevem mnenju bistveno pomembne za Evropo. Avtor je sklenil svoj govor, češ da bo morala biti prihodnja politična tvorba na tem ozemlju federativne oblike. To bi znižalo transakcijske stroške potovanja od Berlina do Pekinga, preprečilo izgubo časa pri prečkanju mej in tako dalje. Ves avtorjev idealizem pa je naletel na bistveno vprašanje: je pričakovati, da bo na primer nemška finančna velikodušnost, ki dandanes včasih seže komaj do Grčije, dosegla kraje Srednje Azije ali Kitajske?

Predstavitve študij religioznosti v Srednji Aziji so bile na konferenci v ospredju. Sul-tonbek Aksakolov (Inštitut izmailskih študij, London) je spregovoril o tem, kako se je sovjetska verska politika do islamskih skupnosti spreminjala v Tadžikistanu med letoma 1943 in 1991. Leta 1943 so politični voditelji začeli popuščati verskim

voditeljem zaradi vojne potrebe po kohezivnosti, pa tudi zaradi velike rasti muslimanskega prebivalstva. To se je po vojni ob novih pritiskih spreminjalo do Stalinove smrti in nato znova pod Hruščovom do leta 1964. Kljub pritiskom režima je tako imenovani Svet za verske zadeve iz leta 1944 verskim skupnostim ponujal nekatere ugodnosti, na primer pravni status. Kljub ugodnostim pa je bil ta svet pod kontrolo sovjetske tajne službe, in to zato, da bi skupnosti ostale zveste sovjetski politiki. Tako so bile verske dejavnosti institucionalizirane prek imenovanja imamov in kalifov – to je omogočilo razvoj same verske skupnosti in večji nadzor režima. KGB je verske voditelje imenoval in s krajevnimi oblastmi registriral (nove) skupnosti. Verski voditelji so se tako uveljavili v domači verski skupnosti, pa ne zato, ker bi s tem postali politični voditelji, ampak predvsem zato, ker so jih imenovali ključni politični akterji. Verski voditelji torej kljub vsemu niso bili najprej predstavniki sovjetskega režima, ampak predvsem predstavniki verskih skupnosti.

Baris Pembeci (Univerza v Mugli, Turčija) je predstavila motivacijska in strukturna ozadja med islamskimi voditelji v kirgiškem Biškeku. Pembeci pravi, da se je številnim ljudem zaradi osebne negotovosti in družbene tranzicije (strukturna protislovja) težko ukvarjati z bistvenimi življenjskimi vprašanji. Zato naj bi razvili močne »strategije prilagajanja« glede eksistencialnih vprašanj zaradi iskanja varnosti. Prek te splošne predpostavke iz tako imenovane ontološke teorije varnosti je Pembeci preučevala motivacijo islamskih vernikov v času negotovosti. Odkriva, da vera in verske prakse pri ljudeh, ki izkusijo življenjske prelomnice, ponujajo nove možnosti motivacije in osebne utehe – tudi pri posameznikih, ki pred osebno ali družbeno krizo niso bili verni.

Ruziya Kamarova (Gumilyova univerza, Astana) je predstavila preučevanje novih praks nošenja hidžaba v Kazahstanu. Hidžab je pogosto v središču debat o verski prenovi in o vplivu islamskih skupnosti v javnosti, pa tudi pri debatah o vprašanju narodne istovetnosti. V Kazahstanu je hidžab za mnoge nekaj tujega, razen v skupnostih z močno (muslimansko) identiteto oziroma kjer je potreba po istovetnosti večja. Kazahstanci v diaspori se na primer v procesu odraščanja pri vprašanju svoje lastne narodne identitete pogosto opredelijo kot naravno islamski, a tudi oni omahujejo glede nošenja hidžaba. Po eni strani hidžab prinaša neko določeno občutje verskega zatočišča, romantično uteho, priložnost za pričevanje in izražanje pripadnosti. Po drugi strani pa ženske hidžab pogosto odložijo v družbah, ki islamu ali hidžabu niso naklonjene – posebno če to vpliva na pridobitev službe ali zaradi družbene sprejetosti. To še zaostri vprašanje, kako in če naj muslimanska obleka odseva etnično pripadnost.

Yulija Shapoval z iste univerze je predložila podrobno analizo pripovedi o spreobrnjenju h gibanju Hare Krišna v Kazahstanu. Avtorica je trdila, da so ta resda maloštevilna spreobrnjenja posledica nestabilnosti ob spremembi političnega režima in povečanja trga religij. Govorimo o ljudeh srednje starosti, ki izhajajo iz muslimanskega okolja in so nenaklonjeni novemu materializmu, zato se pogosto poistovetijo s tako imenovanim duhovnim komunizmom v postsovjetskem svetu. Pri spreobrnjenju igra pomembno vlogo kritika sodobne družbe, ki naj bi bila preveč povezana z egoizmom, s pohlepom in z materializmom. Spreobrnjenje prav

tako ponuja odgovor na izgubo mogočne ideologije po propadu Sovjetske zveze. Ideje Hare Krišna tako v svojem kozmopolitanskem pristopu zagotavljajo občutje (nekdanje) sovjetske edinosti in transnacionalnosti.

Konferenca je predstavila tudi izsledke o tekočih družbenih temah, kakor je odnos Rusije s sosedi. Na okrogli mizi je Zbigniew Wojnowski (Nazarbajeva univerza) spregovoril o odnosih med Rusijo in Ukrajino. Wojnowski je najprej orisal zgodovino odnosov med predsedniki obeh držav, med katerimi Juščenko – drugače od Kravčuka, Kučma in Janukoviča – ni bil posebno naklonjen Rusiji. Drugi vidik je zgodovina konfliktov o zemeljskem plinu, tretji pa zgodovina mednarodnih organizacij, prek katerih manjšine, kakor je ruska, predstavljajo najbolj ranljivo točko. Te kronologije kažejo, da Rusija nima enovite politike do Ukrajine, hkrati pa pomagajo razumeti priključitev Krima k Rusiji in konflikt na vzhodu Ukrajine. Wojnowski napoveduje federalizacijo Ukrajine, saj naj bi dogodki na Evromajdanu uživali le malo podpore pri Rusih na vzhodu Ukrajine: to je regija, do katere Rusija v tem trenutku ne kaže interesa, zato bo najbrž ostala v Ukrajini oziroma osamljena. Jeremy Smith (Vzhodnofinska univerza) je spregovoril o odgovoru držav Srednje Azije na dogodke v Ukrajini. Te države so podprle Rusijo z veliko mero zadržanosti ali pa so celo nasprotovale ruski politiki zaradi načela ozemeljske nedotakljivosti. Takšna drža je v nasprotju z dosedanja prakso močne srednjeazijske podpore Rusiji. Smith to pripisuje dejstvu, da je za srednjeazijske politike sedaj Evrazijska gospodarska unija po nepotrebem izgubila Ukrajino kot močno članico (predtem je uradni Kijev na čelu z Janukovičem unijo podpiral), zadržanost do Rusije pa naj bi bila tudi posledica slabitve ruskega gospodarstva, od katerega so te države odvisne in nenazadnje velikemu številu ruskega prebivalstva v državah Srednje Azije veliko pomenijo. Vendar to ne postavlja v ranljiv položaj samo Srednje Azije, ampak tudi Rusijo, in to v korist Srednje Azije: oslABLJENA Rusija bo v iskanju mednarodne podpore prisiljena graditi na dobrih odnosih s Srednjo Azijo, tudi prek ruskega znižanja cen oboroževanja Srednje Azije in prek koncesij pri trgovanju. John Schoeberlein z Nazarbajeve univerze se je prav tako osredotočil na odnos Rusija – Srednja Azija. Zgoraj opisana dvoličnost srednjeazijskih držav (hkra-tna podpora in nasprotovanje Rusiji) je razumljiva. Zgodovinske povezave, tradicionalno skupni (ruski) jezik in gospodarski preplet močno povezujejo Srednjo Azijo z Rusijo. A ista odvisnost kaže tudi na šibke strani Srednje Azije. V teh državah je opozicija svojim lastnim vladam slabo razvita, to pa lahko razloži odsotnost večjega nasprotovanja državnikov Srednje Azije do Rusije. Po Schoeberleinovem prispevku je Elena Maltseva z iste univerze predstavila podatke o tem, kako Rusi sami razumejo položaj v Ukrajini. Rusko javno mnenje je precej bolj razdeljeno glede Evromajdana in Ukrajine, kakor je bilo pričakovati. Res je, da okoli 94 % anketirancev prejema novice zgolj od ruskih medijev in jih najbrž zato 83 % podpira Putinovo zunanjo politiko; 49 % jih močno – to je: je v vseh ozirih – podpira Putina, 50 % jih je pripravljenih sprejeti posledice nove »železne zaves« in življenja za njo. Večina se namreč ne boji prepovedi potovanja in drugih omejitev. Toda če je 48 % vprašanih odprto slabo razpoloženih proti ameriški politiki, jih 40 % želi izboljšanja rusko-ameriških odnosov. Maltseva nadalje odkriva, da podpora Puti-

nu raste zaradi vprašanja Krima, zaradi konfrontacije z Zahodom in tudi zato, ker Putin nima primernega tekmeca. Da bi rešili diskriminacijo proti Rusom v Ukrajini, si mnogi anketiranci želijo sankcij proti državam, ki Ukrajino podpirajo, vendar si tudi v tem niso enotni. Rusi na primer gledajo na Evropsko unijo bolj pozitivno kakor na ZDA. Fernando Casal Beroa (Univerze v Nottinghamu) je nato spregovoril o odnosih EU do Rusije. Program Vzhodno partnerstvo z Moldovo, Belorusijo, Ukrajino in z Južnim Kavkazom spodbuja sodelovanje teh držav z EU, in to prek gospodarstva, odprave viz, promocije človekovih pravic in podobnega. Toda – je bil ta program uspešen? Te države so si med seboj različne in njihovi državljani v tem partnerstvu pogosto ne vidijo toliko koristi, kakor bi jih imeli, če bi namesto z EU sodelovali z Evrazijsko unijo, kateri načeluje Rusija. Tudi državni voditelji se redkeje zanimajo za partnerstvo, saj je s finančnega vidika EU od partnerstva imela več koristi kakor te države, EU pa poleg tega postavlja resne zahteve po prenovi sodstva, po boju proti korupciji itd. Ob sklepu okrogle mize je Alexei Trochev (Nazarbajeva univerza) predstavil vprašanje politične ekonomije med Rusijo in sosedi. Glede priključitve Krima je jasno, da je bila odločitev sprejeta v naglici, zato je Rusija izgubila podporo ukrajinskega gospodarstva. Tudi nafta in plin sta v tem trenutku težko pridobljiva na krimskem področju. Toda na dolgi rok priključitev lahko pomeni pomemben prihodnji vir naravnega bogastva, če bo tehnologija to dopuščala. Priključitev številnih držav Evrazijski gospodarski uniji je prav tako in v glavnem pragmatično-gospodarske narave. Pri tem ni nujno to izraz podpore Rusiji, ampak iskanje dostopa do velikega ruskega trga.

Udeleženci konference so spregovorili tudi o vplivu sovjetske dediščine na narodno istovetnost. Dagikhudo Dagiev (Inštitut izmailskih študij) je predstavil vprašanje istovetnosti ljudstva Pamiri v postsovjetskem Tadžikistanu. Dagiev je trdil, da drugače od preostalih etničnih manjšin v državi, ki so v sovjetskem času tako kakor Pamiri uživale ugodno institucionalno politiko glede narodnosti, Pamiri niso zahtevali narodne neodvisnosti. Razlog naj bi bil v tem, da so se Pamiri pred ustanovitvijo sovjetskega Tadžikistana imenovali Tadžiki in je njihova identiteta le počasi prešla v pamirsko. Večina Pamircev tako svojo istovetnost razume kot tadžiško oziroma njej podobno. Naslednji govornik, Kairat Kurakbazev (Nazarbajeva univerza), je predstavil poglede o tem, koliko tako imenovani »sovjetski« spomin vpliva na istovetnost kazahstanskih učiteljev. Avtor je najprej problematiziral pojem »sovjetski« in vpliv spomina na identiteto v šolskem sistemu. Vse sovjetsko seveda ni bilo slabo; drugače kakor danes so takrat učitelji uživali poseben družbeni ugled in status. Toda »sovjetski« osebni pristop tako k učiteljem kakor k učencem je bil sila slabo razvit. Prav tako je močno pešalo izvirno raziskovalno delo (zaradi sovjetskega poudarka na golem reproduciranju znanja). Kurakbazev zato na koncu pove, da je te težave v postsovjetskem času težko spremeniti zaradi zakoreninjenih praks in spominov iz sovjetskega obdobja, ki oblikujejo identiteto učiteljev. Damira Umetbaeva (Evropska univerza Viadrina, Frankfurt) je nato spregovorila o narodnostih vprašanih v zgodovinskih učbenikih v sodobnem Kirgizistanu. Umetbaeva je trdila, da reprezentacije sovjetske preteklosti v učbenikih kažejo na popoln neuspeh popravka hegemonskih pomenov glede preteklosti.

Učbeniki so glede preteklosti namreč dvoumni in protislovnji. Jezik učbenikov glede Sovjetske zveze nekritično niha med državo napredka in državo okupacije oziroma kolonije. Učbeniki včasih oba pola celo združijo v nepovezано celoto. Še več, večina učiteljev zagovarja prejšnji režim kot naprednega, če že ne odrešenjskega, sedanjega pa kot nezadostnega, saj naj bi vračal narod v preteklo in predsovjetsko klansko strukturo.

Sovjetska dediščina igra vlogo tudi v boju proti korupciji. Johan Engvall (Univerza v Uppsali) je predstavil rezultate raziskave o korupciji v Kirgiziji. Pod oblastjo Akajeva in Bakijeva se je korupcija spremenila v način vladanja in v način interakcije med državo in državljani. Korupcije ni mogoče pripisati zgolj neki določeni kulturi, saj je kirgiška korupcija postala neposredna in racionalizirana. Ker je korupcija vsesplošno navzoča, se ji je težko izogniti ali se proti njej boriti – še posebno ker so bili mnogi v začetku devetdesetih mnenja, da bo korupcija le prehodne narave in da jo bo reforma trga, v katero so bile vložene skoraj vse moči, samodejno znižala. Zgodilo se je nasprotno, k ukoreninjenju korupcije pa je dodatno prispevala tudi odsotnost demokracije in neodvisnih medijev. Protikorupcijski programi so v zadnjih letih resda prejeli precej (finančne) podpore države in mednarodne skupnosti, a kljub temu niso bili posebno uspešni. Engvall zato sklene, da je morda potrebna bolj centralizirano vodena protikorupcijska strategija, in to od zgoraj, kakor na primer v Gruziji. Zanimivo je tudi, kakor je pokazala raziskava Nat-suko Oka iz Japonske, da so v Kazahstanu podkupnine celo bolj pogoste in neposredne, kakor so bile v sovjetskem času. Anketno delo dr. Oka je povedalo, da je pohlep postal življenjska norma in da je neenakost v hitrem porastu. Ljudje razloge za takšen razvoj pripisujejo izgubi rigidne kontrole komunistične partije. Pohlep naj bi bil rezultat uporabe denarja kot mediatorja v neformalnih iskanjih rešitev, medtem ko je v komunističnem času – glede na mnenje ljudi – korupcija potekala prek tesnejših osebnih stikov in z vračili v naravi.

V sklepnem delu konference smo udeleženci obravnavali vprašanje pravičnosti, prava in sodstva v postkomunističnem svetu. Emilbek Dzhuraev (Srednjeazijska ameriška univerza) je spregovoril o kirgiški ustavi iz leta 2010. Najprej je izpostavil dejstvo, da med letoma 2010 in 2014 ta ustava ni bila spremenjena ali dopolnjena, to pa je najdaljše obdobje stabilnosti ustave v kirgiški zgodovini. Dzhuraev stabilnost ustave razlaga s političnim ravnovesjem (*balance of power*), zapisanim v ustavi, tega pa ni bilo v ustavah pred letom 2010. K ravnovesju je posebno pripomogla tako imenovana ustavna zbornica ustavnega sodišča, ki je od tega ustavnega sodišča dokaj neodvisna in ji je zaupana interpretacija ustave. Alexei Trochev (Nazarbajeva univerza) je predstavil vprašanje političnega vmešavanja v sodne postopke. Vprašanje, ki ga je Trochev odprl, je, kako se sodniki zmorejo upreti vmešavanju in političnim pritiskom, čeprav je to zanje tvegano in drago. Vprašanje je pomembno, saj lahko rezistenca sodnikov pomaga razumeti neformalne dimenzije sodne avtonomije, še posebno v državah, kjer je ta avtonomija najbolj potrebna. Avtorjeva analiza je pokazala, da se sodniki v deželah nekdanje Sovjetske zveze ponavadi upirajo le posamično, medtem ko se tisti v postkomunistični Evropi raje postavijo po robu s skupnimi močmi. Tako nekateri sodniki javnosti poročajo

o zlorabah zgolj posamično, drugi pa se odločajo za skupno stavko in podobno. Trochev je tudi pokazal, da se mnogi sodniki ne upirajo, ampak grožnje upoštevajo, se jim prilagodijo, gredo na bolniški dopust, delujejo kot lutke v rokah močnejših ali preprosto utihnejo na račun vedno manjšega javnega zaupanja v sodstvo. Tisti, ki pa se uprejo, pozneje laže izvajajo sodno neodvisnost (če niso zaradi svoje »upornosti« odstranjeni).

Peter Rožič